

Agnieszka Oleska

Ikona niosąca przesłanie pokoju i pojednania...

Seminare. Poszukiwania naukowe 23, 227-237

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA OLESKA

IKONA NIOSĄCA PRZESŁANIE POKOJU I POJEDNANIA...

WPROWADZENIE

Ikona jest nieodłącznym elementem wiary i liturgii cerkiewnej. W teologii prawosławnej postrzegana jest jako okno do Królestwa Bożego, otwiera przestrzeń do dialogu Boga z człowiekiem.

Ikona Matki Bożej Kazańskiej, jeden z najbardziej ulubionych i czczonych wizerunków Maryi w Rosji, na wiele lat stała się przedmiotem dialogu między Kościołem rzymskokatolickim i prawosławnym. Cudowny obraz Bogurodzicy w szczególny sposób zbliżył zwierzchników tych dwóch największych Kościołów chrześcijańskich. Przed ikoną Kazańską modlił się Ojciec Święty i przed nią klęka dziś patriarcha Moskwy.

Przekazanie ikony poprzedziło jednak wiele kontrowersji. Zwrot obrazu, dokonany osobiście przez Jana Pawła II, miał być, jak sugerowano, ostatnią szansą Papieża na podróż do Rosji. Pomysł wizyty w Kazaniu, podczas pielgrzymki do Mongolii, okazał się niemożliwy do zrealizowania w związku z licznymi nierozwiązanymi problemami i animozjami między Kościołami. Cudowny obraz powrócił na swoje miejsce, mimo iż do pielgrzymki Ojca Świętego do ziemi rosyjskiej nie doszło. Uroczyste przekazanie patriarsze Aleksemu II wizerunku Matki Bożej Kazańskiej było zatem gestem pojednania i nadzieją na zbliżenie „Kościołów – sióstr”.

Z HISTORII IKONY

Kazańska ikona Bogurodzicy jest darzona przez rosyjskich prawosławnych szczególnie wielkim kultem. Powstała ona w X w. w Bizancjum. Do 1209 r. przechowywano ją w klasztorze w Kazaniu. Zniknęła w czasie najazdu Tatarów. Epifania Matki Bożej miała miejsce w stolicy Tatarstanu 8 lipca 1579 r. Niebawem potem dziewczynka, Matriona Onuczina, która doświadczyła objawienia, odnalazła

zła ikonę. Obraz został umieszczony w klasztorze Bogurodzicy w Kazaniu. Metropolita Jeremiasz oświadczył, że to ta sama zaginiona ikona kazańska. W 1612 r., w okresie oblężenia Moskwy przez wojska polsko-litewskie, kazańska ikona Matki Bożej przybyła do stolicy Rosji wraz z bojarami z Niżnego Nowogrodu. W Moskwie, w niewoli polskiej, znajdował się arcybiskup Arseniusz, któremu nocą objawił się św. Sergiusz z Radoneża i oznajmił, że dzięki modlitwom Bogarodzicy miasto zostanie uratowane. 22 października miasto oswobodzono, a żołnierze z cudowną ikoną udali się na Kreml. W 1633 r. ikonę umieszczono w moskiewskim Soborze Kazańskim. W 1721 r. z polecenia cara Piotra I ikonę tę lub jej kopię przeniesiono do Petersburga, gdzie zajęła poczesne miejsce w zbudowanym w 1811 r. Soborze Kazańskim. Podczas kampanii 1812 r. carskie wojska szły do walki z wizerunkiem Matki Boskiej Kazańskiej. Stąd też w świadomości Rosjan ikona uważana jest za dowód opieki i orędownictwa Matki Bożej nad prawosławiem i narodem rosyjskim. Cudowna ikona kazańska ma najwięcej kopii i to do niej najczęściej modlą się wierni prawosławni.

Cudowny obraz zaginął w 1904 r. Został wywieziony na zachód Europy, by z czasem trafić w ręce amerykańskich katolików z organizacji „The Blue Army of Our Lady of Fatima”. W marcu 1993 r. członkowie tej instytucji postanowili przekazać ikonę w darze Ojcu Świętemu. Papież umieścił cudowny obraz w swoich prywatnych apartamentach w Watykanie. Od tego momentu powrót ikony do Rosji stał się przedmiotem licznych dywagacji albowiem pewne było, że Jan Paweł II zamierza zwrócić obraz jej prawowitym właścicielom.

KAZAŃ, RZYM, MOSKWA

Ojciec Święty od początku pragnął zwrócić cudowną ikonę Kościołowi rosyjskiemu, licząc na to, że dokona się to podczas Jego pielgrzymki do Rosji¹. Niestety zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, patriarcha Aleksy II, uznał taką wizytę i spotkanie z papieżem za nieprawdopodobne, konflikty bowiem, utrudniające wzajemne porozumienie, pozostawały wciąż nierozwiązane. Do najważniejszych i wciąż podnoszonych przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną zarzutów wobec Watykanu należy zaliczyć: uprawianie prozelityzmu na ziemiach byłego ZSRR przez kapłanów katolickich, kwestia grekokatolików i utworzenie diecezji katolickich w Rosji. Patriarchat nie uznał wobec tego za stosowne wysuwać roszczeń o zwrot ikony. Tym samym powiązanie sprawy zwrotu ikony z wizytą papieża w Rosji spowodowało impas w dalszych pertraktacjach. Projekt przekazania ikony patriarsze przez Ojca Świętego podczas spotkania, planowanego na 1997 r. również nie został zrealizowany, jako że do spotkania w ogóle nie doszło.

¹ Jan Paweł II, *Święta ikona powraca na ziemie rosyjską*, „L'Osservatore Romano” 2004, nr 11–12, s. 9.

Sprawa oddania obrazu powróciła pod koniec 2000 r. Podczas audiencji u Ojca Świętego, 27 października, mer Kazania, Kamil Ischakow, zasugerował powrót ikony do jej pierwotnej siedziby, nie do Moskwy. Ischakow przekazał również Ojcu Świętemu list z zaproszeniem do Tatarstanu od prezydenta republiki Mintimera Szamijewa na rocznicę tysiąclecia istnienia Kazania. Papież, świadomy delikatności problemu, oświadczył, iż jest to sprawa, którą winny załatwić między sobą Kościół katolicki i prawosławny, a nie politycy. Nieuzgodniona z Patriarchatem Moskiewskim postawa władz Tatarstanu wywołała poruszenie prawosławnych. 15 listopada przewodniczący Departamentu Spraw Zagranicznych Patriarchatu Moskiewskiego, Metropolita Smoleński i Kaliningradzki Cyryl, oświadczył, że to Aleksy II powinien zdecydować o miejscu pobytu cudownego obrazu Bogurodzicy. Wkrótce, 9 stycznia 2001 r. patriarcha Aleksy II wysłał telegram do prezydenta Tatarstanu, w którym wyraził życzenie powrotu ikony do Kazania². Jednocześnie w liście tym Patriarcha ujawnił swoje obawy co do oryginalności ikony Matki Bożej.

Dokładnie rok po wizycie K. Ischakowa u Papieża, przywódca duchowy Tatarstanu Gusman Chazrat Ischakow wystosował zaproszenie dla Ojca Świętego na uroczystości związane z obchodami tysiąclecia Kazania, które odbędą się w 2005 r. Mufti wyraził sympatię dla Jana Pawła II oraz stwierdził, iż wizyta Papieża „byłaby owocna nie tylko dla katolików tatarskich, ale także dla wszystkich mieszkańców republiki”³. List ten, jak podała agencja Interfax, przekazano Ojcu Świętemu już w listopadzie 2000 r., niemniej do publicznej wiadomości podano go właśnie 27 października 2001 r. Stanowisko Patriarchatu Moskiewskiego w kwestii ewentualnej wizyty Papieża w Rosji pozostawało nieugięte, a patriarcha Aleksy protestował przeciwko planom Tatarów. Stąd też głos w sprawie zabrał przewodniczący Centralnego Duchowego Zarządu Muzułmanów Rosji Talgat Tadzuddin. Poparł on stanowisko Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, sprzeciwiającej się wizycie Jana Pawła II w Rosji. Powyższe zaproszenie nazwał prowokacyjnym, mogącym zaszkodzić dobrym stosunkom muzułmanów z prawosławnymi. Jego zdaniem, Ischakow nie był uprawniony do wystosowania takiego zaproszenia. Tadzuddin dodał, że zaproszenie to „przynosi szkodę tak Rosji, jak i islamowi”⁴. W podobnym tonie wypowiedział się Rawil Gajnutdin, przewodniczący Rady Muftich Rosji⁵.

7 stycznia 2002 r. Watykańska Agencja Prasowa podała wiadomość o ponownym żądaniu zwrotu ikony do Kazania. Wystosował ją Mintimir Szamijew prezydent Autonomicznej Republiki Rosyjskiej Tatarstanu. „Zwrotu ikony doma-

² G. Przebinda, *Tatarstan czeka na Papieża*, „Tygodnik Powszechny” 2003, nr 31, s. 2.

³ *Муфтий Татарстана пригласил Папу на празднование 1000-летия Казани*, data dostępu: 17.04.2005, http://www.religio.ru/news/2829_print.html

⁴ Tamże.

⁵ *Равиль Гайнутдин считает несвоевременным приглашение Папе Римскому посетить Казань*, data dostępu: 17.04.2005, http://www.religio.ru/news/2834_print.html

gają się wszyscy wierni Kościoła Prawosławnego, a zwłaszcza ci, którzy żyją w Tatarstanie” – oświadczył Szamijew⁶. Papież odpowiedział, że zwrot ikony do Tatarstanu nie będzie łatwy, gdyż obraz należy do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, zatem to jej przedstawicielom powinna być oddana ikona⁷.

Rzecznik Watykanu Joaquin Navarro-Valls poinformował o dalszych negocjacjach z Patriarchatem co do zwrotu ikony. Na początku następnego roku wiadomo już było, że udało się osiągnąć porozumienie. „Izwestia” oznajmiły, że 21 stycznia 2003 r. porozumienie w sprawie powrotu ikony zostało osiągnięte, choć oficjalnego potwierdzenia w tej sprawie żadna ze stron nie wydała. Ojciec Wsiewołod Czaplín, zastępca przewodniczącego Departamentu Kontaktów Zagranicznych Patriarchatu Moskiewskiego, podkreślił, że ikona powinna być zwrócona bez stawiania jakichkolwiek warunków ze strony Watykanu. „Kwestii wizyty Papieża Jana Pawła II w Rosji i zwrotu ikony łączyć nie należy” – oświadczył Czaplín. Przedstawiciel Departamentu Spraw Zagranicznych Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, Igor Wyżanow, uznał, że konieczne jest powołanie komisji do zbadania oryginalności ikony⁸.

Specjalnie powołana komisja do sprawdzenia autentyczności ikony kazańskiej składała się z przedstawicieli rosyjskiego Ministerstwa Kultury, znawców historii sztuki, reprezentantów Cerkwi i Tatarstanu oraz specjalistów watykańskich. Z przeprowadzonej 1 kwietnia ekspertyzy wynika, że ikona, znajdująca się w posiadaniu Ojca Świętego, nie jest oryginalnym obrazem znalezionym w 1579 r., ale jego kopią z połowy XVIII w., na co wskazuje charakter i wymiary obrazu. Ikona znajdująca się w posiadaniu papieża mierzy 31,1 x 27 cm, co znacznie przewyższa rozmiary oryginalnej ikony 26,7 x 22,3 cm. Orzeczenie komisji nie było, jak się okazuje, zaskoczeniem dla przedstawicieli Patriarchatu Moskiewskiego. Wsiewołod Czaplín stwierdził, że już wcześniej istniały poważne wątpliwości odnośnie do tego, czy ikona jest oryginałem znalezionym w końcu XVI w. Tym samym podkreślił, że choć Cerkiew byłaby wdzięczna Papieżowi za zwrot ikony, to „w żaden sposób nie może być on wystarczającym powodem dla wizyty Ojca Świętego w Rosji”⁹.

Tymczasem 16 kwietnia 2003 r. rzecznik prasowy Watykanu Joaquin Navarro-Valls ogłosił, że Papież zdecydował o zwróceniu prawosławnym ikony Matki Bożej. Jednocześnie podkreślił, że termin i sposób jej przekazania nie jest jeszcze określony i jest wciąż przedmiotem rozmów. Dwa dni później na konferencji prasowej w Watykanie poinformowano, że ikona, która przekazana ma być stronie

⁶ *Tatarstan do Watykanu: zwróćcie nam ikonę*, data dostępu: 17.04.2005, <http://andrzej.ekai.pl/ekai/serwis/?MID=1427>

⁷ *Russian Republic of Tatarstan Invites Pope for a Visit. Requests Return of Kazan Icon*, data dostępu: 17.04.2005, <http://www.zenit.org/english/visualizza.phtml?sid=14775>

⁸ S. Popowski, *Oryginal może być kopią*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 98, s. 8.

⁹ Tamże.

rosyjskiej, jest oryginałem, choć już wcześniej rosyjska agencja informacyjna ITAR-TASS podała wyniki przeprowadzonej ekspertyzy.

DROGA DO MONGOLII PRZEZ KAZAŃ

Kościół rzymskokatolicki w Mongolii to bardzo mała wspólnota, licząca zaledwie 170 wiernych. Wyznaniem dominującym jest buddyzm o kierunku lamaickim. Kraj ten nawiązał stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską dopiero w kwietniu 1992 r. 28 lutego 2003 r. agencja ITAR-TASS poinformowała, że Papież zamierza odwiedzić Mongolię w sierpniu tamtego roku. Wiadomość taką podał nuncjusz apostolski w Ułan Bator arcybiskup Giovanni Batista Morandini. Ojciec Święty miałby w ten sposób przyjąć zaproszenie Natsagiina Bagabandiego prezydenta Mongolii, złożone 5 czerwca 2000 r. Watykan nie potwierdził planów tej wizyty, jednakże do stolicy Mongolii udał się prałat Renato Boccardo, odpowiedzialny za organizowanie podróży zagranicznych Jana Pawła II. Tym samym w mediach zaczęły się spekulacje na temat tego, czy Ojciec Święty będzie chciał po drodze zatrzymać się w Rosji.

Brak jednoznacznej reakcji ze strony dyplomacji watykańskiej czynił sprawę bardziej zawilą. 14 kwietnia 2003 r. potwierdzono, że Watykan szuka sposobu, który pozwoli Ojcu Świętemu przekazać Rosji ikonę. Jednocześnie zaprzeczono informacjom, jakoby Jan Paweł II miał zatrzymać się w Kazaniu, w drodze do Mongolii¹⁰. Tego samego dnia agencja Reuters podała, że Papież przenocuje w stolicy Tatarstanu w czasie swojej podróży do Mongolii. Złe stosunki między Watykanem a Patriarchatem Moskiewskim zdawały się wykluczać możliwość takiej wizyty. Sprawa nabrała jeszcze większego rozgłosu, gdy swoją mediację zaferował premier Włoch Silvio Berlusconi. 22 kwietnia 2003 r. spotkał się on z premierem Federacji Rosyjskiej Michailem Kasjanowem. Podczas wspólnej konferencji prasowej Berlusconi oświadczył, że chętnie spotka się z patriarchą Aleksym II w celu umożliwienia wizyty Ojca Świętego w Rosji, o co miał być poproszony przez przedstawicieli Watykanu. Kasjanow pozytywnie odniósł się do planów wizyty Papieża w Rosji w najbliższym czasie. Zapewnił też o staraniach władz rosyjskich na rzecz pojednania między Kościołem prawosławnym i katolickim. Reakcja Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej była natychmiastowa. Wsiewołod Czaplina wyraził nadzieję, że Papież nie zaplanuje wizyty w Rosji bez zgody Patriarchatu. „Takie wizyty zazwyczaj odbywają się na zaproszenie władz państwowych i dominującego w danym państwie Kościoła czy wspólnoty wyznaniowej” – mówił. „W danej chwili podróż Jana Pawła II do Rosji jest absolutnie nie-

¹⁰ S. Popowski, *Czy Papież odwiedzi Rosję?*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 89, s. 2.

prawdopodobna” – wtórował mu Igor Wyżanow. Po raz kolejny przypomniano o tym, że Kazań leży na terytorium kanonicznym Cerkwi Prawosławnej¹¹.

Pobyt Ojca Świętego w Kazaniu miałby być postojem technicznym. Watykanista „Il Messagero”, Orazio Petrosillo, podkreśla, że „ze względu na etykietę” przy wizycie tej powinien być obecny patriarcha Aleksy lub przynajmniej metropolita Cyryl¹². Tymczasem takie spotkanie byłoby niepożądane przez przedstawicieli Cerkwi. Planowano zatem spotkanie Papieża z przedstawicielami władz świeckich Rosji i Kazania, między innymi z prezydentem Władimirem Putinem i Szamijewem. Oni mieliby odebrać cudowny obraz z rąk Ojca Świętego¹³.

4 maja 2003 r. rzecznik Watykanu Joaquin Navarro-Valls poinformował, że Papież pojedzie do Mongolii w końcu sierpnia tego roku. Dodał, że wizyta ta będzie „symbolem pontyfikatu”. Co najważniejsze potwierdził, że trwają starania o to, by Jan Paweł II mógł zatrzymać się w Kazaniu i wtedy zwrócić ikonę Matki Bożej. Miesiąc później (5 czerwca) sekretarz stanu kardynał Angelo Sodano poinformował, że Papież sam zadecyduje w ciągu najbliższego miesiąca, czy pojedzie do Ułan Bator. Przedstawiciel Watykanu nie ukrywał, że najważniejszym czynnikiem jest zdrowie Ojca Świętego. Renato Boccardo nie wykluczył natomiast możliwości złożenia wizyty w Mongolii w innym terminie. Jeden z duchownych watykańskich żartował nawet, że łatwiej i wygodniej byłoby przewieźć wszystkich katolickich wiernych z Mongolii do Rzymu, niż wymagać od Ojca Świętego tak długiej i wyczerpującej podróży na Wschód.

„Niezawisimaja Gazieta” odczytała plany pielgrzymki Ojca Świętego do Ułan Bator jako gest skierowany między innymi w stronę rosyjskich katolików. Przypomniano bowiem, że stolica Mongolii leży tylko 300 km od Irkucka, będącego siedzibą diecezji wschodniosyberyjskiej. Podróż Ojca Świętego miałaby być „geopolityczną inicjatywą”¹⁴.

Tymczasem Patriarchat podkreślał nieustannie, że do wizyty dojść nie może, gdyż Watykan nie prowadził na ten temat żadnych rozmów z Cerkwią Prawosławną. Odwołano się do oficjalnych wyników ekspertyzy uczonych, które zostały podane 6 maja. Potwierdzono w nich, że ikona znajdująca się w apartamentach Jana Pawła II jest kopią z XVIII w. W związku z tym w prasie rosyjskiej pojawiły się liczne komentarze, krytykujące plany wizyty Ojca Świętego. „Zwrot ikony – jednej z wielu kopii – nie może być powodem wizyty Ojca Świętego w Rosji” –

¹¹ A. Matreńczyk, *Kazańska ikona - z Watykanu do Moskwy*, „Przegląd Prawosławny” 2004, nr 10, s. 20.

¹² A. Букалов, *Казань стоит мессы. Приведет ли Богородица Пану в Россию*, „Nowoje Wriemia” 27 IV 2003, data dostępu: 17.04.2005, http://www.newtimes.ru/artical.asp?n=2995&art_id=3825

¹³ G. Przebinda, *Rzym, Moskwa, Kazań*, „Tygodnik Powszechny”, 2003 nr 19, s. 14.

¹⁴ Д. Бенси, *Геополитическая инициатива с дальним прицелом, или Зачем Папа едет в Монголию*, „Niezawisimaja Gazieta” 21.05.2003, data dostępu: 17.04.2005, http://religion.ng.ru/facts/2003-05-21/2_papa.html

podtrzymywał swe stanowisko Patriarchat Moskiewski¹⁵. Tym bardziej że wcześniej „podobne kopie ikon wielokrotnie zwracano z zagranicy przy udziale niższych urzędników, wobec czego nie jest konieczne osobiste doręczenie cudownego obrazu przez Papieża”¹⁶.

Ostatecznie 8 lipca szef biura prasowego Watykanu ogłosił oficjalny komunikat, w którym stwierdza się, iż papież do Mongolii nie pojedzie. „Mogę potwierdzić, że Ojciec Święty zaproszony został przez rząd Mongolii i oraz prefekta apostołskiego w Ułan Bator do złożenia wizyty pasterskiej w tym kraju. Zaproszenie przyjęte zostało z wielkim uznaniem [...] nie podjęto jednak żadnej decyzji odnośnie do tej podróży”¹⁷. Tym samym zakończyły się spekulacje na temat wizyty Jana Pawła II w Rosji. Otwarta pozostała jednak sprawa powrotu kazańskiej ikony.

Z wizytą do Ułan Bator wysłano prefekta Kongregacji do Spraw Ewangelizacji Narodów – kardynała Crescenzo Sepe, który 29 sierpnia 2003 r. wziął udział w uroczystościach konsekracji kościoła katedralnego pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra i Pawła i udzielił sakry biskupiej księdzu Wenceslawowi Padilli. Ojciec Święty w liście skierowanym na tę okazję pisze: „Gorąco pragnąłem osobiście uczestniczyć w tych ważnych uroczystościach liturgicznych. Pan miał jednak inne plany”¹⁸.

Komentatorzy tego epizodu papieskiego pielgrzymowania sugerują, że podróż nie odbyła się, jako że była ściśle powiązana z wizytą w Kazaniu. Stanowcze i jednoznaczne stanowisko Patriarchatu Moskiewskiego wykluczyło możliwość przybycia Papieża do Rosji. Tym samym zrezygnowano z planów podróży do Mongolii.

ZWROT IKONY NADAL AKTUALNY

31 października 2003 r. nuncjusz apostolski Rosji arcybiskup Antonio Menini ogłosił podczas uroczystości poświęcenia kaplicy katolickiej w Kazaniu, że Watykan nie porzucił chęci przekazania ikony.

5 listopada 2003 r. Ojciec Święty Jan Paweł II przyjął na audiencji prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina. Podczas spotkania Papież pokazał swemu gościowi ikonę kazańską. Ojciec Święty podziękował prezydentowi za wszystko, co robi dla zbliżenia Kościołów katolickiego i prawosławnego. Tygodnik „Wprost” podaje jakoby Putin przestraszył się, że Papież jemu ofiaruje ikonę

¹⁵ *Русская церковь отмечает праздник Казанской иконы Божией Матери*, data dostępu: 17.04.2005, <http://www.interfax-religion.ru/?act=archive&div=3138>

¹⁶ *О списке Казанской Иконы, находящемся в Ватикане. Заявление Службы коммуникации Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата*, data dostępu: 17.04.2005, <http://www.russian-orthodox-church.org.ru/nr305196.htm>

¹⁷ *Papież nie pojedzie w sierpniu do Mongolii*, „Wiadomości KAI” 2003, nr 23, s. 5.

¹⁸ *Przesłanie Jana Pawła II do kard. Crescenzia Sepego*, „L'Osservatore Romano” 2003, nr 11–12, s. 4.

i postawi go w kłopotliwej sytuacji wobec Patriarchatu Moskiewskiego¹⁹. „Niezawisimaja Gazieta” zapytuje z kolei, dlaczego papież nie skorzystał z okazji i nie oddał cudownego obrazu Matki Bożej właśnie podczas tego spotkania²⁰. Dyplomatyczna gra, jak nazwali niektórzy kwestię zwrotu czczonego przez rosyjskich prawosławnych obrazu, weszła w fazę końcową w połowie 2004 r.

WYMIANA GESTÓW

10 lipca 2004 r. agencja France-Press poinformowała, że Ojciec Święty przekaze 28 sierpnia ikonę Matki Bożej Kazańskiej Patriarchatowi Moskiewskiemu. Dzień później Jan Paweł II poinformował, że zwróci ikonę „w geście dobrej woli”. Tym samym ostatecznie zaniechano koncepcji wiązania zwrotu ikony z wizytą Papieża na ziemi rosyjskiej. Ikona ma być przewieziona do Moskwy i wręczona patriarsze Aleksemu przez specjalną papieską delegację, na której czele miał stanąć kardynał Walter Kasper, przewodniczący Papieskiej Rady do spraw Popierania Jedności Chrześcijan.

W trakcie audiencji generalnej i uroczystej mszy świętej 25 sierpnia Papież przekazał ikonę kardynałowi Walterowi Kasperowi. Ojciec Święty przyznał, że od początku pragnął, aby obraz wrócił do Rosji. Chciał, żeby ikona stała się wyrazem jego „szacunku dla wielkiej tradycji duchowej, której strażnikiem jest Święty Kościół rosyjski”²¹. W następnym dniu ikona została wystawiona w Bazylice Świętego Piotra w Watykanie. 27 sierpnia delegacja watykańska udała się w podróż do stolicy Rosji. W dzień, w którym według kalendarza juliańskiego, obchodzone jest święto Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny przekazano tak drogą Ojcu Świętemu i narodowi rosyjskiemu ikonę Bogurodzicy. Uroczystość ta odbyła się w kremlowskim Soborze Uspeńskim.

W ceremonii wzięli udział wszyscy członkowie watykańskiej delegacji: kardynał Walter Kasper, przewodniczący Papieskiej Rady do spraw Popierania Jedności Chrześcijan, kardynał Edgar Theodore McCarrick, arcybiskup Waszyngtonu, biskup Brian Farrell, sekretarz Papieskiej Rady Popierania Jedności Chrześcijan, biskup Renato Boccardo, sekretarz Papieskiej Rady do spraw Środków Społecznego Przekazu, Joaquín Navarro-Valls, dyrektor biura prasowego Stolicy Apostolskiej. W uroczystości udział wzięli również nuncjusz apostolski arcybiskup Antonio Mennini i arcybiskup Tadeusz Kondrusiewicz. Tak liczna reprezentacja duchownych katolickich wywołała ironiczny komentarz w „Niezawisimoj

¹⁹ J. Pałasiński, *Kazańska łączniczka*, „Wprost” 2004, nr 36, s. 85–87.

²⁰ Ю. Глезарова, *Чудотворный икар. Римские каникулы Казанской Божией Матери подходят к концу*, „Niezawisimaja Gazieta” 21.07.2004, data dostępu: 17.04.2005, http://religion.ng.ru/facts/2004-07-21/1_pr.html

²¹ W. Lech, M. Zając, *Dar zamiast wizyty*, „Tygodnik Powszechny”, 2004, nr 36, s. 11.

Gaziecie”, która podała, że na Kremlu nie widziano tak wielu katolików od czasów Dymitra Samozwańca²².

Podczas uroczystości przekazania ikony kardynał Kasper odczytał słowa Ojca Świętego Jana Pawła II: „Niech ten prastary wizerunek Matki Bożej mówi Jego Świątobliwości Aleksemu II i czcigodnemu Synodowi Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej o miłości, jaką Następca Piotra darzy ich i powierzonych im wiernych”. Dalej Jan Paweł II zapewniał o „pragnieniu i mocnym postanowieniu, by iść drogą wzajemnego poznania się i pojednania, ażeby jak najprędzej nastął dzień pełnej jedności wiernych”²³. Patriarcha Moskwy i Wszechrusi wyraził swą wdzięczność za zwrot ikony. Powrót cudownego obrazu uznał „za akt przywrócenia sprawiedliwości i zarazem wyraz dobrej woli” Ojca Świętego. W liście przesłanym do Papieża czytamy „Wierzę, że decyzja Waszej Świątobliwości o przekazaniu ikony wyraża szczerze pragnienie pokonania trudności istniejących w stosunkach między naszymi kościołami. [...] Oby to wydarzenie stało się naszym wspólnym wkładem w przewycięzanie negatywnej spuścizny historii XX wieku”²⁴.

Przed powrotem do Rzymu papiescy wysłannicy wzięli jeszcze udział w moskiewskiej katedrze Niepokalanego Poczęcia we mszy dziękczynnej za akt przekazania ikony. W wygłoszonej homilii kardynał Walter Kasper zaznaczył, że ikona świadczy o „Jedności Europy, która bez Rosji nie jest pełną, i o Jedności Kościoła, który bez rosyjskiego prawosławia nie może być w pełni Kościołem”²⁵.

Delegacja watykańska wracała zadowolona do Rzymu. Przewodniczący Rady Papieskiej mówił później o „odwilży w stosunkach między Watykanem a Patriarchatem Moskiewskim”²⁶. Kardynał Walter Kasper zwrócił również uwagę na odmianę klimatu, w porównaniu z jego poprzednią wizytą w Rosji, co uznał za zasługę Ojca Świętego, który „osobiście stał za podróżą i towarzyszył nam duchowo”²⁷. Rosyjska Cerkiew Prawosławna doceniła zwrot ikony, ale nie uznała go za przełom, który umożliwiłby przyjazd Papieża do Rosji. Patriarcha Moskwy i Wszechrusi wyraził nadzieję, że za tym gestem Watykanu nastąpią inne kroki w kierunku uregulowania stosunków prawosławno-katolickich, jak się wyraził, „nie będziemy współzawodniczyć z katolikami na terytorium Rosji i obejmemy duchową opieką, każdy swoich wiernych”²⁸.

²² А. Петров, Д. Урушев, *Ватиканская миссия Богородицы. Победа или поражение Святого Престола*, „Niezawisimaja Gazeta” 1 IX 2004, data dostępu: 17.04.2005, http://religion.ng.ru/facts/2004-09-01/1_mission.html

²³ *Przemówienie kard. Waltera Kaspera wygłoszone w Moskwie 28.08.2004*, „L’Osservatore Romano”, 2004, nr 11–12, s. 18.

²⁴ *List Patriarchy Aleksego II do Papieża Jana Pawła II*, „L’Osservatore Romano”, 2004, nr 11–12, s. 17.

²⁵ *Msza dziękczynna katolików*, data dostępu: 17.04.2005,

<http://www.ekumenizm.pl/article.php?story=20040831101227256>

²⁶ J. Majewski, *Ekumeniczna siła ikony*, „Tygodnik Powszechny”, 2004 nr 37, s. 12.

²⁷ Tamże.

²⁸ A. Grajewski, *Posłaniec pojednania*, „Gość Niedzielny” 2004, nr 36, s. 8.

Wymiernym skutkiem zakończenia dyskusji o zwrocie ikony oraz spotkania delegacji papieskiej z przedstawicielami Cerkwi, było uznanie konieczności do-
rażnego rozwiązywania wszelkich kwestii spornych na forum komisji dwustron-
nej. Jej zadaniem, na najbliższy czas ma być ustalenie kalendarza regularnych
spotkań na najwyższym szczeblu kardynałów, metropolitów i biskupów. Kardy-
nał Kasper zauważył, że „podstawowa różnica między spotkaniem w lutym i teraz
polega na tym, że ikona kazańska dotknęła serc zwykłych ludzi w Rosji”. Prze-
wodniczący delegacji konkludował, że ta wizyta nie miała wyłącznie charakteru
dyplomatycznego. Wyraził nadzieję, że podróż ta przyczyni się do zmiany sytu-
acji. Również rzecznik prasowy Watykanu zwrócił uwagę na historyczny wymiar
tego wydarzenia. Dodał: „otwiera się nowa nadzieja wspólnego przezwyciężenia
trudności, jakie nagromadziły się w ciągu dziesięciu wieków historii”²⁹.

Arcybiskup T. Kondrusiewicz także pozytywnie ocenił powrót ikony do Ro-
sji³⁰. Metropolita moskiewski uznał to wydarzenie jako jedno z najbardziej donio-
stych w historii wzajemnych katolicko-prawosławnych relacji. Mówi się, że ikona
niesie przesłanie pokoju, czy zatem przyniesie pojednanie między Kościołami?

Najtrafniejsza wydaje się opinia Aleksandra Szipkowa rosyjskiego analityka
do spraw religii, który twierdzi, że nie należy spodziewać się radykalnego ocie-
plenia stosunków między Watykanem i Patriarchatem Moskiewskim. „Fakt prze-
kazania ikony oznacza nie tyle realną poprawę wzajemnych relacji, ile demon-
strację tejże poprawy”³¹. Uznał ponadto, że zwrot cudownego obrazu, jak i przy-
jęcie go przez stronę rosyjską są tylko symbolicznymi gestami, za którymi po-
winny pójść rzeczywiste czyny, takie jak spotkania, czy konferencje.

Kazańska ikona Matki Bożej trafiła do domowej kaplicy Patriarchy, ponie-
waż dawny klasztor w Kazaniu, w którym przebywał cudowny obraz, jest obecnie
zamieniony na fabrykę papierosów. Trwają wciąż dyskusje na temat powrotu
ikony do stolicy Tatarstanu³².

²⁹ Tamże.

³⁰ *Тадеуш Кондрусевич позитивно оценивает возвращение Казанской иконы в Россию*,
data dostępu: 17.04.2005, <http://www.religio.ru/arch/26Aug2004/news/8756.html>

³¹ *Передача иконы Казанской Божией Матери не приведет к улучшению отношений
между РПЦ и Ватиканом – эксперт*, data dostępu: 17.04.2005, <http://www.religare.ru/news10222.htm>

³² В. Постнова, *Чудотворный образ как камень предковеня. В Татарстане не ути-
хают споры по вопросу возвращения иконы Казанской Божией Матери на место обре-
тения*, „Niezawisimaja Gazieta” 06.09.2004, data dostępu: 17.04.2005,
http://www.ng.ru/regions/2004-09-06/14_kazan.html

THE ICON IN BEARING THE MESSAGE OF PEACE AND RECONCILIATION...

Summary

The history the Icon of the Kazan Mother of God is very complex. The miraculous picture was found in 1579 by a girl, who experienced a vision. The icon, known as the „Liberatrix and Protectress of Holy Mother Russia”, is one of the most important historical and religious symbols for Russian people. The picture was lost in the early XX century from the Cathedral of Our Lady of Kazan in Moscow, most likely it was stolen and transported to Western Europe. The Kazanskaya spent some time in Fatima, before it was taken to the USA. Finally in 1994 the icon was delivered as a gift from American Catholics to Pope John Paul II. He recognized the picture as the holy icon of Kazan and kept it in his personal apartments. Since then the Holy Father wanted to present the Moscow Patriarchate, the legitimate owner, with the sacred picture. However, the Vatican wished to return the icon to Moscow during a papal visit in Russia. The patriarch Aleksij II of Moscow and all-Rus found it impossible to meet the Pope and therefore, had no claim to the Kazan icon. As a result the situation reached impasse.

The matter reappeared in 2000 due to an audience with the Pope given to the mayor of Kazan, Kamil Iskhakov, who wanted to restore the holy icon to the capital of the Tatarstan Republic. The Vatican and the Moscow Patriarchate opened a discussion over the return of the icon. Representatives of Russian Orthodox Church had doubts about the authenticity of the icon held in the Vatican. For that reason a joint Russian-Vatican commission, appointed to verify the object, after a precise analysis in April 2003 reached a conclusion, that the icon was an 18th-century copy.

At the same time, an information appeared about Pope's plans of pilgrimage to Mongolia. Furthermore, the press reported, that the Pope might make a brief stopover in Kazan on his way to Ulan Bator to return the icon personally. The representatives of Moscow Patriarchate strongly opposed the visit. In result, the Vatican abandoned the idea of the trip and declared the forthcoming return of the miraculous icon, without the Pope's trip.

The holy picture was returned to Russian Orthodox Church by a Vatican delegation on August 28, 2004. „This sacred icon appears as a symbol of unity” – wrote the Holy Father in a letter to His Holiness Aleksij II. The Patriarch thanked the Pope for making „the first step toward restoring brotherly relations”. The solemn exchange of gestures might be another step forward in the dialogue between the Roman-Catholic and Russian Orthodox Church.

Nota o Autorce: AGNIESZKA OLESKA – studentka piątego roku Stosunków Międzynarodowych, Katedra Badań Wschodu, na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Interesuje się dialogiem ekumenicznym i wzajemnymi relacjami Kościoła rzymskokatolickiego i Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

Słowa kluczowe: dialog ekumeniczny, Kościół prawosławny, ikona kazańska